

МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ, УПРАВЛІННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ІЗ ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті розглянуто методологічні аспекти формування, управління та використання основних засобів на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції, які сприяють їх розвитку в сучасних умовах. На цій основі визначено структуру основних засобів, принципи здійснення управління ними, та ефективність раціонального використання.

Ключові слова: методологія, методологічні засади, принципи, основні засоби, структура, формування, успішне управління, амортизація, фізичний та моральний знос, раціональне використання, екстенсивне використання.

ВСТУП

В умовах ринкових відносин першочергове значення набуває матеріально-технічне забезпечення підприємств із переробки сільськогосподарської продукції, зокрема в частині основних виробничих засобів. Потужна та ефективно функціонуюча матеріально-технічна база підприємства є запорукою їх успіху в економічній діяльності, забезпечує безперебійний виробничий процес, визначає ефективність виробництва.

Науково обґрунтовані методологічні положення проблеми формування, використання та ефективного управління основними засобами є підґрунтям для аналітичного дослідження, планування, аналізу економічної ефективності використання основних виробничих засобів в ринкових умовах їх функціонування.

Сучасний етап розвитку економіки України пов'язаний з суттєвими змінами в структурі і формах власності, а також – в організації і управлінні виробництвом. Це призводить до необхідності вдосконалення системи облікової інформації, необхідної для ухвалення управлінських рішень. Забезпечення успішного процесу виробництва на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції передбачає обґрунтування методологічних аспектів у сфері формування, управління та використання основних засобів.

Проблема формування, управління та раціонального використання основних засобів на підприємствах з переробки сільськогосподарської продукції в теперішніх умовах є досить актуальною, тому що застаріла матеріально-технічна база призводить до зниження рівня фондо- й енергозабезпеченості виробництва. Зростає питома вага основних засобів праці, які морально й фізично застаріли і потребують заміни, скорочуються обсяги їх виробництва, не забезпечується їх відтворення.[©]

Дослідження основних теоретичних засад формування та використання основних засобів, загальні питання методології, концепцій та методик управління підприємством знайшли своє відображення у працях таких учених-економістів, як В.В.Болдін, А.Ф.Бочко, А.Е.Булатов, М.І. Герун, О.М.Голованов, В.А.Доманський, К.І.Єремєєв, Г.М.Коливанов, В.С.Котковський, П.А.Лайко, І.Д.Лаптев, А.С.Лібкінд, І.С.Малишев, В.М.Обуховський, Г.М.Підлісецький, А.П.Покин'єреда, Л.Н.Сінева, М.М.Хмелевський, Н.В.Швець, Л.Д.Шурда, А.В.Янчев та ін.

Однак враховуючи всю значущість виконаних наукових досліджень, окремі методологічні аспекти формування, управління та використання основних засобів на підприємствах у сучасних умовах вивчені недостатньо. Зокрема, потребують подальшого вдосконалення підходи, принципи та методи організації формування, управління та використання основних засобів для забезпечення економічної стійкості підприємств із переробки сільськогосподарської продукції.

Недостатнє розкриття досліджуваних питань в економічній літературі, а також незавершеність наукових розробок в окресленій проблематиці та її важливе практичне значення для підвищення ефективності господарювання зумовлює актуальність теми дослідження.

Метою статті є вивчення методології формування, управління та використання основних засобів на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для більш конкретного розуміння понять формування, управління та використання основних засобів на сучасному підприємстві з переробки сільськогосподарської продукції потребує ґрунтовного вивчення його методології.

У науковій літературі методологія (гр. *methodos* - спосіб, метод і *logos* - наука, знання) трактується як система

методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання, які застосовуються в різних сферах діяльності [1]; вчення про правила мислення при створенні теорії науки [2]; набір прийомів і способів того, як досягти бажаної практичної мети і не погрішити проти істини, або того, що ми вважаємо істинним знанням [3]; “філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання і духовної діяльності”, основою якого є закони діалектики [4, с.19]; [5, с.17-18]; узагальнений підхід до здійснення наукового дослідження, який ґрунтується на певних світоглядних позиціях та загалом не конкретизується стосовно об’єкта дослідження [6, с.18-19]; способи організації та побудови теоретичної та практичної діяльності [6, с.49]; сукупність принципів та методів, що використовуються для вивчення досліджуваного об’єкта з метою отримання достовірної інформації про нього [7, с.10]; [6, с.52].

В економічних словниках розглядають в основному загальне поняття “методології” як сукупність загальних принципів, методів та способів управління; як вчення про принципи побудови й способи наукового пізнання предмету дослідження [8, с.185]; [9, с.191].

У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” знаходимо визначення методології як вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософську, теоретичну основу; як сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об’єкта її пізнання [10, с.672].

На основі вище наведених визначень поняття методології можна зробити висновок, що методологія формування, управління та використання основних засобів на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції стосується сутності цього процесу як об’єкта дослідження; охоплює вивчення проблеми розвитку та формування ефективного управлінського механізму для забезпечення стійкого фінансового стану та підвищення рентабельності суб’єкта господарювання, що відповідає цілям і завданням діяльності організації; розглядає основні засади, підходи, методи та принципи, які призначені для комплексної оцінки діяльності даних підприємств.

Концептуальні методологічні засади при формуванні, управлінні та використанні основних засобів на підприємстві представлені на рис. 1. Їх дотримання з урахуванням специфіки господарювання підприємств із переробки сільськогосподарської продукції та особливостей розміщення даних установ, дасть змогу вивести ці підприємства на якісно вищий рівень соціально-економічного розвитку.

Не менш важливим порівняно з визначенням методологічних засад, що ставляться до основних засобів є обґрунтування їх принципів.

Слово принцип (від лат. – основа, первоначало) – вихідне положення будь-якої теорії, науки, що визначає всі наступні положення, які випливають з його твердження. На практиці вони можуть виступати у формах організаційних регламентів, нормативів, норм права, різних соціально-психологічних установ. Принципи формування, управління та використання основних засобів, так само як закони, об’єктивні, бо базуються на законах і виражають їх вимоги. В той же час принципи і суб’єктивні оскільки формуються людьми. Через це між принципами та законами немає вербальної відповідності, що означає можливість реалізації одного закону в декількох принципах і, навпаки, кількох законів в одному принципі [12].

Система формування, управління та використання основних засобів базується на таких принципах:

- цілеспрямованість означає, що будь-які дії з основними засобами мають допомагати досягненню конкретних виробничо-господарських цілей та виконанню поставлених завдань організації;
- системність передбачає розгляд сукупності основних засобів та економічних процесів, в яких вони задіяні, як відкритої системи, що відчуває вплив внутрішнього та зовнішнього середовища;
- структурованості передбачає певну побудову процесу формування, управління та використання основних засобів;
- часова відповідальність полягає у вчасному відображенні надходження основних засобів, амортизаційних відрахувань тощо;
- економічність полягає у збалансованості надходжень та витрат усіх ресурсів організації, що має на меті, наприклад, зведення до мінімуму простоїв наявного виробничого обладнання;
- активізація відображається у спонуканні організації до постійного розвитку, впровадження інновації тощо.

Згідно з П(С)БО 7 “Основні засоби”, основні засоби — це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [13]. До основних засобів належать: земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, будівлі та споруди, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар, тварини, багаторічні насадження та інші основні засоби.

Основні засоби підприємства включають основні виробничі засоби й невиробничі основні засоби.

Виробничі основні засоби є частиною основних засобів, яка бере участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому натуральну форму. Вартість основних виробничих засобів переноситься на вироблений продукт поступово, частинами, у міру використання. Поновлюються основні виробничі засоби через капітальні інвестиції.

Невиробничі основні засоби - це житлові будинки та інші об’єкти соціально-культурного й побутового обслуговування, які не використовуються у господарській діяльності і перебувають на балансі підприємства [14, с.382].

Рис. 1 Основні методологічні засади формування, управління та використання основних засобів

На відміну від виробничих основних засобів невиробничі основні засоби не беруть участі в процесі виробництва і не переносять своєї вартості на вироблений продукт. Відтворюються вони тільки за рахунок прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства. Незважаючи на те, що невиробничі основні засоби безпосередньо не впливають на обсяг виробництва, збільшення цих засобів пов'язане з поліпшенням добробуту працівників підприємства. Це в кінцевому рахунку позитивно позначається на результатах діяльності підприємства, на зростанні продуктивності праці.

Співвідношення окремих груп основних виробничих засобів становить їх структуру. Поліпшення структури основних виробничих засобів, передовсім підвищення питомої ваги активної їх частини, сприяє зростанню виробництва, зниженню собівартості продукції, збільшенню грошових нагромаджень підприємства.

Підприємству не байдуже, в яку групу основних виробничих засобів укласти кошти. Воно зацікавлене в оптимальному підвищенні питомої ваги машин, устаткування, тобто активної частини основних засобів, які обслуговують процес виробництва і характеризують виробничі можливості підприємства. Для забезпечення нормального функціонування активних елементів основних виробничих засобів необхідні будівлі, споруди, інвентар, тобто пасивна частина основних засобів.

Структура основних виробничих засобів є різною в різних галузях промисловості, народного господарства.

Основними факторами, які впливають на структуру основних виробничих засобів підприємств, є: рівень автоматизації і механізації, рівень спеціалізації і кооперування, кліматичні та географічні умови розміщення підприємств. Кожний фактор по-різному впливає на структуру виробничих засобів. Поліпшити структуру основних виробничих засобів можна за рахунок: оновлення та модернізації устаткування, ефективнішого використання виробничих приміщень установленням додаткового устаткування на вільній площі; ліквідації зайвого й малоефективного устаткування. Тому формування структури основних засобів, на нашу думку, є важливо для підприємства (рис. 2).

Згідно вище наведених досліджень, формування основних засобів підприємства можливе тільки на основі відповідних досягнень його цілей технологій і способів організації виробництва. Дане поняття має винятково важливе наукове і практичне значення, яке визначає необхідні умови формування засобів виробництва, їх ефективного використання.

Формування основних засобів, на нашу думку, потрібно розглядати за певними джерелами, а саме: отримання, за функціями в виробничому процесі, за техніко-економічними показниками (рис.3).

ОСНОВНІ ЗАСОБИ

<i>Основні виробничі засоби</i>		<i>Невиробничі основні засоби</i>	
Активна частина основних виробничих засобів	Пасивна частина основних виробничих засобів		
Робочі машини та устаткування	Будівлі, споруди		
Транспортні засоби	Земельні ділянки		
Вимірювальні та регулюючі пристрої	Господарський інвентар		
Обчислювальна техніка та лабораторне устаткування	Робоча та продуктова худоба		
МЦП	Багаторічні насадження		

Сільське господарство
Житлові будівлі
Торговельно-збутові установи
Охорона здоров'я
Культурно-побутового призначення
Комунального призначення
Бібліотечні фонди
Тимчасові споруди

Рис. 2 Структура основних засобів

Таким чином, формування основних засобів спрямоване на забезпечення режиму вдосконалення їх структури. Рациональна структура основних засобів обумовлена розрахунком фондозабезпеченості, що враховує вплив названих чинників, при якій досягається зростання ефективності використання основних засобів.

В економічній енциклопедії надається визначення поняття використання основних фондів - це цілеспрямоване використання засобів праці (будівель, споруд, устаткування, транспорту тощо) в процесі виробництва матеріальних благ і послуг та в сфері обміну і споживання [15, с.71]. Рациональне використання основних засобів має велике значення для забезпечення ефективного та інтенсивного розширеного відтворення як в масштабі суспільства, так і на рівні галузі, окремих підприємств.

Дискусії вчених-економістів щодо головного критерію, визначення економічної ефективності використання основних виробничих засобів тривають давно. Більшість дослідників даної проблеми головним критерієм вбачають у підвищенні продуктивності суспільної праці, інші - у збільшенні обсягів національного доходу, а також строки окупності капітальних вкладень.

До системи показників, які характеризують ефективність використання та відтворення основних виробничих засобів окремі економісти відносять різні показники. На думку Л.Н. Сіневи [16] до системи показників ефективності використання основних виробничих засобів слід включати виробництво валової продукції на одиницю основних засобів із застосуванням показників продуктивності праці, собівартості продукції та чистого доходу; А.Є. Булатов [17] до системи показників відносить показники виробництва валової продукції на одиницю основних засобів, а також продуктивність праці і рентабельність.

Г.М. Підлесецький, П.М. Гарасим, М.І. Герун та інші пропонують визначення економічної ефективності використання основних засобів за такою системою показників, яка б враховувала перспективи спеціалізації підприємства, вибір першочергових об'єктів і напрямів капітальних вкладень; сприяла виявленню резервів підвищення ефективності використання різних видів основних засобів, удосконаленню їх кількісного та якісного

складу з метою збільшення обсягів реалізації продукції, зниження затрат живої та уречевленої праці на одиницю, підвищення дохідності та рентабельності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції [18].

Багато вчених-економістів до системи показників ефективності основних виробничих засобів відносять показники фондівіддачі і фондомісткості продукції, причому пропонують застосовувати дані показники як загальні показники ефективності основних виробничих засобів.

Рис. 3 Формування основних засобів

На нашу думку, надавати вищезгаданим показникам значення основних показників недоцільно, оскільки на рівень фондівіддачі і фондомісткості продукції впливає спеціалізація і структура виробництва, диспаритет цін на продукцію, що виготовляється підприємствами із переробки сільськогосподарської продукції. При розрахунку даних показників річний обсяг продукції зіставляється з вартістю основних засобів, яка сформована не за один рік і, як правило, не відповідає реальній їх вартості.

Проаналізувавши запропоновані показники ефективного використання основних засобів, на нашу думку, головним критерієм є підвищення рівня продуктивності праці із врахуванням умов науково-технічного прогресу. Таким чином, ефективність використання основних засобів підприємств із переробки сільськогосподарської продукції необхідно характеризувати системою показників, яка включає виробництво валової продукції в порівняльних цінах та валового доходу з одиниці основних засобів з розрахунку на середньорічного працівника.

Для ефективного використання основних засобів на підприємстві необхідно правильно управляти ними. Управління - це вплив на процес, об'єкт чи систему для збереження їхньої стійкості або переведення з одного стану в інший відповідно до визначених цілей [14, с.1185].

Управління основними засобами на підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції є досить складною системою. Проблема полягає в тому, що основні засоби, формуються при створенні підприємства і служать тривалий час.

Успішність управління основними засобами підприємства можна розглядати з позиції ефективності їхнього використання в господарському обороті. Через те, що основні засоби експлуатуються тривалий час, вони поступово втрачають свою вартість за рахунок фізичного зносу, а перенесення вартості основних засобів на продукцію, що

виготовляється, виконувати роботи, надані послуги відбувається за рахунок нарахування амортизації. Доречно було б звернути увагу на цільове використання амортизаційних потоків, які формуються в результаті виробничої діяльності.

На успішне управління основними засобами значно впливає амортизаційна політика, що сформована в державі. Сьогодні механізм амортизації в Україні регулюється Податковим кодексом пункт 144 "Амортизація" [19].

Однією з важливих проблем сьогодні є те, що чинною системою обліку амортизації не передбачається її нагромадження в амортизаційному фонді на підприємстві, тому амортизаційні відрахування надходять до господарського обороту і використовуються при розв'язанні різноманітних господарських завдань, що не завжди пов'язані із цільовим використанням амортизаційного фонду.

Тобто, управління основними виробничими засоби переважно зводиться до того, щоб забезпечити своєчасне підвищення ефективності їхнього використання. При цьому необхідно враховувати, що основні виробничі засоби піддаються не тільки фізичному зносу, а й, що особливо важливо, моральному зносу, коли практично ще нові машини чи устаткування дають нижчі показники порівняно із щойно створеними. Моральний знос, насамперед, стосується активної частини основних виробничих фондів і меншою мірою пасивної частини. Це дає змогу в процесі управління зосереджувати увагу на таких видах основних виробничих фондів, як машини, зокрема силові і робочі, устаткування, транспортні засоби, інструменти, прилади, комп'ютерна техніка [20, с.297].

Важливе значення в підвищенні ефективності управління основними засобами мають соціальні фактори. Зокрема, йдеться про незадовільне забезпечення належним рівнем харчування на підприємствах, медичним обслуговування, недостатність в організації соціально-побутової інфраструктури міст та робітничих селищ, невисокий рівень кваліфікації кадрів, що не дає можливості ефективно використовувати нову техніку.

Поряд з технічними і організаційними факторами важливу роль в управлінні основних засобів повинні відігравати фактори матеріального стимулювання працівників підприємств. Насамперед, це те, що менеджмент підприємств має розробляти і постійно удосконалювати механізми матеріального стимулювання робітників, інженерів та інших працівників, діяльність яких сприяє виявленню та організації використання резервів підвищення ефективності основних засобів.

Ефективне управління основними засобами має велике значення як для підприємства, так і для економіки країни загалом. Повніше використання основних засобів на підприємстві веде до зменшення потреби у введенні в експлуатацію нових виробничих потужностей, до збільшення випуску обсягів продукції та підвищення рівня її якості (а отже, і прибутку), прискорює їх оборотність, що значною мірою сприяє вирішенню проблеми скорочення розриву в термінах фізичного і морального зносу, прискорює темпи оновлення основних фондів, дає можливість використовувати сучасні методи залучення інвестицій у виробничі процеси, зокрема лізинг [15]. Важливим напрямком підвищення ефективності використання основних засобів є зменшення кількості недіючого устаткування, виведення з експлуатації зайвого та швидке залучення у виробництво невстановленого устаткування, обсяги якого є досить значними [21, с.136].

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи дослідження методології визначення формування, управління та використання основних засобів на підприємствах з переробки сільськогосподарської продукції можна зробити такі висновки, що:

1. формування основних засобів спрямоване на забезпечення режиму вдосконалення їх структури;
2. правильно обрана амортизаційна політика безпосередньо впливає на рівень інвестицій в основний капітал, а це, в свою чергою, впливає на рівень спаду чи зростання валового внутрішнього продукту;
3. підвищити якість управління основними засобами можна досягнути за рахунок матеріального стимулювання як інженерно-технічного персоналу, так і робітників, що займаються експлуатацією, а також покращення соціально-побутових інфраструктури;
4. покращення ефективності використання основних засобів можна досягти за рахунок покращення їх екстенсивного використання.

Отже методологія формування, управління та використання основних засобів на підприємствах з переробки сільськогосподарської продукції включає в себе ряд питань щодо належного рівня забезпечення засобами виробництва, їх ефективного використання із залученням коштів зі сторони (крім власне своїх) та розробки належних механізмів раціонального їх забезпечення, використання і взаємозв'язку з результатами виробничої діяльності.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методологія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.politics.ellib.org.ua>
2. Методологія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.refine.org.ua>
3. Методологія [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org>
4. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень / В.І. Романчиков. - К.:ІЗМН, 1997. - 244с.
5. Баскаков А.Я. Методологія научного дослідження / А.Я. Баскаков, Н.В. Туленков. - К.:МАУП, 2004. - 216с.
6. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень / А.С. Філіпенко. - К.: Академвидав, 2005. - 208с.

7. Бойчик І.М. Економіка підприємства / І.М. Бойчик. - К.:Атіка, 2006. - 528с.
8. Тлумачний словник економіста / Ред. С.М. Гончарова. - Рівне:НУВГП, 2008. - 264с.
9. Гацалов М.М. Современный экономический словарь-справочник / М.М. Гацалов. - Ухта:УГТУ, 2002. - 371с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад В.Т. Бусел.- К.,Ірпінь: Перун, 2005. - 1728с.
11. Управление основными фондами предприятия на базе IBM MAXIMO [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.arbyte
12. Брас А.А. Менеджмент: основные понятия, виды, функции: Учеб. пособ. для студ. экон. вузов. - Минск: ООО "Мисанта", 2002. - 470с.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", затверджений наказом МФУ від 27 квітня 2000р. №92.
14. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Підручник. - 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г.Андрійчук. - К.:КНЕУ, 2002. - 624 с.
15. Економічна енциклопедія у 3-х томах.– К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – 2664с.
16. Синева Л. Н. Основные фонды и хозрасчет в совхозах / Л. Н. Синева – М.: Экономика, 2000. – 65с.
17. Булатов А.Е. Экономические возпроизводства основных фондов в сельском хозяйстве / А.Е. Булатов. - М.: Экономика, 2002. - 167с.
18. Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка / [Г.М. Підлісецький, П.М. Гарасим, М.І. Герун та ін.]; за ред. Г; М; Підлісецького. – К.: Урожай 1995. – 192с.
19. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. - №13-14. - ст.112. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
20. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник. – К.:КНЕУ, 2001. – 528с.
21. Економіка підприємства: Навч. посіб. / За ред. А.В. Шегди. – К.:Знання, 2005. – 431с.

Отримано 01.03.2013р.

© **Неміш Юлія Василівна**, аспірант кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, тел. (098)63-99-391. e-mail: Julijn@mail.ru